POPULIST OFFENSIVE IN ROMANIA. AN EXAMPLE AS A WARNING

Vasile PLEŞCA, C.S. III,
ICES „Gh. Zane", Academia Română, Filiala Iaşi

Abstract: The twenty-first century has experienced enough instances of populist politics to allow analysts to be relatively confident of their identification. What is yet unknown is what their development might be over time. It is not at all clear that there is a pattern of development that they all exemplify. Some populist leaders rose to govern nations, other populists led political associations that have been languishing for years at relatively low levels of performance. Still other populists achieved nothing, disappearing into history with their followers. This study tries to analyze to what extent the populist discourse has chances to impose itself in Romania.

Keywords: populism, democracy, fake news, traditionalism, European Union

„Democracy today has no rivals but is losing supporters.
Populist movements, to some extent, express that ambivalence
and discontent."
Jacques Rupnik

Populismul este cea mai veche boală a democraţiei. Nuanţele sale acute din ultima vreme nu fac decât să confirme faptul că, în oricare formă a sa, populismul este un însoţitor de durată al democraţiei, unul din elementele sale inerente pe care nu putem să-l ascundem. De multe ori ignorăm că, în unul dintre multiplele sale sensuri, populismul este ataşat oricărei acţiuni politice, dar în sistemele democratice – acolo unde termenul „popor" e mai important ca oriunde şi presiunea rezultatelor cuantificabile electoral contează cu adevărat – populismul se poate manifesta cu maximă lejeritate. Mai mult decât atât, aşa cum observă unii autorii, discursul populist a acaparat mesajele tuturor grupărilor politice la nivelul democraţiilor occidentale.[1] La fel, ceea ce nu trebuie ignorat în orice analiză asupra populismului contemporan e faptul că el nu e decât un simptom al unor probleme existente la nivelul unei societăţi – cu cât acestea sunt mai multe şi au soluţii foarte proaste, cu atât manifestările populiste vor fi mai pregnante. Cum spune Guy Hermet:

> „Criza populistă nu este generată de ea însăşi, printr-un proces diagnosticat printr-un raţionament circular. Aceasta găseşte un teren fertil, acolo unde buruienele aspiraţiilor democratice se oferă perturbatorilor politicului atunci când acesta traversează un moment delicat sau nu a avut încă timpul să se implanteze în mod stabil".[2]

[1] Jakob Schwörer, *The Growth Of Populism In The Political Mainstream: The Contagion Effect Of Populist Messages On Mainstream Parties' Communication*, Londra, Springer, 2021.
[2] Guy Hermet, *Les populismes dans le monde. Une histoire sociologique XIX –XXe siècle*, Paris, Fayard, 2001, pp. 13-14.

Populismul este definit în foarte multe feluri, iar aceasta e prima mare problemă în înţelegerea sa. Multiplele sale sensuri îl fac greu de surprins, sau, în termenii plastici ai lui Isaiah Berlin, aşa cum este citat de Margaret Canovan:

> „există un pantof – cuvântul „populism" – pentru care undeva exista şi un picior. Existau tot felul de picioare care aproape că se potriveau, dar nu trebuie să fim amăgiţi de aceste aproximaţii. Prinţul continuă să hoinărească cu pantoful; şi undeva, suntem siguri, există un calapod numit populism pur."[3]

Oricum, chiar şi în acest context, nu ducem lipsă de încercări de definire a populismului. Cea mai simplă, vagă, dar, astfel, şi, astfel, cea mai cuprinzătoare, este cea care oferă o viziune maniheistă asupra societăţii umane, în care, un mare grup de oameni („poporul", „naţiunea", „comunitatea" sau pur şi simplu „noi") este slab şi, deci, persecutat, şi astfel se află într-un conflict perpetuu şi ireconciliabil cu o altă grupare, mai mică, dar mult mai puternică şi care, astfel, apriori, oprimă primul mare grup de oameni (aceştia fiind, de regulă, politicienii, „elita", „cei 1%", „corupţii", mai nou, Uniunea Europeană). Bineînţeles, identificarea unei opoziţii, a unei lupte între două categorii diferite nu are relevanţă prea mare pentru un mesaj politico-ideologic, şi atunci apare şi cel care salvează pe cei oprimaţi de cei care-i oprimă. Triada populistă „noi" – „ei" – „salvatorul nostru" are câteva caracteristici foarte importante prin care se diferenţiază faţă de orice altă viziune asupra organizării politice ale unei societăţi umane.

Viziunea maniheistă a populiştilor impune obligatoriu, pe de o parte, idealizarea grupului mare persecutat de către cei puţini. Acest grup mare, „poporul" este (sau ar putea fi dacă nu ar intervenit cei puţini şi ar fi stricat totul) caracterizat doar prin trăsături pozitive, este „bun" din punct de vedere moral, este credincios, este patriot, altfel spus, fiecare mesaj populist vede în poporul despre care vorbeşte un popor „ales", care merită mai mult şi nu poate realiza nimic din cauza celor puţini care se opun, „conspiră" pentru ca „poporul" să nu atingă potenţialul său. Pe de altă parte, „ei", cei care se opun, au mai multe caracteristici necesare. Sunt, apriori, malefici, şi nu doar pentru că sunt influenţi şi puternici, ci sunt şi cumva, ubicui, găsindu-se peste tot acolo unde discursul populist are nevoie ca ei să fie. În sfârşit, cel care subliniază antinomia profundă dintre „popor" şi cei care-l nedreptăţesc este politicianul cu calităţi extraordinare, cel care este capabil, bineînţeles, nu doar să lupte cu cei puternici care oprimă „poporul", dar şi cel care este capabil să „salveze" poporul, luptând încontinuu, fiind adevăratul şi unicul reprezentant al acestui popor.

Bineînţeles, acestă tripletă, formată din antinomia popor – conducători răi şi apariţia „salvatorului", face ca xenofobia, rasismul, antisemitismul, naţionalismul (şi în forma sa mai nouă în Uniunea Europeană, suveranismul), dar şi viziunile apocaliptice şi cele conspiraţioniste să fie omniprezente şi intriseci discursului populist.[4] La fel, viziunea unei societăţi armonice şi organice din punct de vedere economic, ca şi o

[3] Margaret Canovan, *Populism*, New York şi Londra, Harcourt Brace Jovanovich, 1981, p. 7.
[4] Maria Hsia Chang, Gregor A. James, *Political Populism in the Twenty-First Century. We the* People, Cambridge, Cambridge Scholars Publishing, 2021, pp. 126-147.

viziune nostalgic-idealistă asupra trecutului își găsesc locul tot timpul în discursul populist.

Ceea ce este interesant e faptul că, deși este un discurs omniprezent în spațiul politic modern și cu nuanțe acute în ultimii ani, populismul nu e nici pe departe, în secolul 21, unul asumat deschis. La nivelul asumării, conceptul de populism se află în opoziție cu cel de „democrație": în timp ce orice politician de după cel de-al doilea război mondial se declară pe sine obligatoriu „democrat", niciunul dintre ei nu recunoaște c-ar fi populist. Aceasta face ca munca celui care interpretează fenomenul numit populism să fie cu adevărat foarte dificilă,[5] cu atât mai mult cu cât, fără îndoială, nu există în ultimii ani fenomen mai amplu și mai vizibil decât ascensiunea accelerată și de o amplitudine enormă a populismului.

Ce e cert e că această ne-sumare explicită și flagrantă a populismului contemporan e o capcană adâncă în procesul de înțelegere și explicare a sa. Fiecare ideologie, fiecare doctrină politică dispune de un set propriu de idei, un set de valori și de principii și un set de proceduri de punere în practică ale acestora. Toată gândirea politică modernă și contemporană este, de fapt, o luptă continuă între aceste idei, valori și principii, și toată practica politică se modelează, dincolo de lupta pentru puterea politică, în funcție de aceste idei, valori și principii. Diferitele grupări politice, din extrema stângă până în extrema dreaptă își asumă propriile concepții politice, luptă pentru impunerea lor. Este însăși definiția politicii din toate timpurile, dar mai ales în contemporaneitate. Din contră, în totală opoziție cu această situație, populismul este unul dintre conceptele contemporane neasumat de nimeni, întocmai ca și, de exemplu, neoliberalismul. Acest fapt duce la mai multe implicații, atât în teoria politică, dar și în practica politică.

Neavând un corpus propriu de idei asumate, populismul este așa cum îl definesc cei care nu sunt populiști. Toată viziunile asupra sa, toate criticile la adresa sa, toate analizele făcute asupra conceptului și acțiunilor populiste sunt din exteriorul mișcării. Acest lucru face ca pericolul înțelegerii fenomenului populist într-o cheie greșită, chiar sofistică, să fie foarte mare. Nu cumva analiștii care vorbesc despre populism, nu cumva politicienii care-l critică inventează, de fapt, o realitate paralelă și un adversar cu care să se lupte, deși acesta nu există în realitate, intrând astfel în definiția de manual a sofismului numit om de paie/ The Straw Man Fallacy?[6]

Această temere metodologică și academică este întemeiată, dar inexistența unei asumări a unei practici politice nu înseamnă inexistența acestei practici și nu arată apriori că interpretările asupra ei sunt greșite. Mai mult, populiștii profită de această ambiguitate metodologică tocmai pentru a se identifica ei înșiși ca „adevărații democrați,"[7] fapt ce, chiar dacă accentuează ambiguitatea, subliniază și ipocrizia. Iar acest lucru trebuie subliniat. Democrația e un discurs care adună oamenii, îi tratează pe toți la fel, nu e deloc parohială, nu e locală, nu e maniheistă, și aceasta dintr-un singur

[5] Gregor Fitzi, Jürgen Mackert, Bryan S. Turner (editors), *Populism and the Crisis of Democracy. Volume 1. Concepts and Theory*, London, Routledge, 2018, pp. 17-87.

[6] Douglas Walton, *Methods of Argumentation*, Cambridge, Cambridge University Press, 2015, https://www.cambridge.org/core/books/abs/methods-of-argumentation/straw-man-fallacy/B51363412E88F7DCE21BC4AED19BDA9D.

[7] Margaret Canovan, *op. cit.*, p. 5.

motiv, acela că vede omul, ca entitate socială, la fel peste tot, o ființă rațională, posesoare de drepturi. Populismul este exact opusul acestei viziuni, e local și maniheist și-i împarte pe oameni în categorii. Democrația e pragmatică, îi vede pe oameni așa cum sunt, de multe ori imperfecți, cu defecte și lașități. Populiștii idealizează omul politic, iar fiecare idealizare politică este, de fapt, un dezastru tocmai pentru oameni.

Istoria politică a României moderne și contemporane este tocmai o istorie a populismului în multiplele ei înfățișări, de la promisiunea unei României Mari la promisiunea unei „Societăți multilateral dezvoltate" și de la necesitatea de a fi „Strajă Țării" la cerința „Fără penali în funcții publice". Dar, mai mult decât atât, este o istorie a unei dezbateri politico-culturale: „integrare în Europa" (în diferitele forme de manifestare) *versus* „păstrarea tradițiilor". Chiar dacă pare că această dispută este una contemporană, ea este, de fapt, anterioară apariției statului român modern, iar acum 100 de ani a căpătat accentele care vor marca atât secolul 20, cât și secolul 21. În anii 20 ai secolului trecut, disputa era între cei care „tratau România ca parte componentă a Europei și insistau că ea nu avea de ales, că trebuia să urmeze calea dezvoltării economice și sociale, bătută deja de Occidentul urbanizat și industrializat" și cei care „subliniau caracterul agrar al României și căutau modele de dezvoltare bazate pe moștenirea sa socială și cultural unică."[8]

Cu diferite nuanțe, disputa a continuat încontinuu, iar dominația celor care văd în impunerea „tradițiilor românești" o necesitate absolută este cvasitotală. Absolut toate figurile politice ce au influențat major istoria României ultimului secol au transmis acest mesaj, de la Corneliu Zelea Codreanu la, paradoxal doar la prima vedere, Nicolae Ceaușescu, de la Ion Antonescu la Gheorghe Gheorghiu Dej și de la Iuliu Maniu la Traian Băsescu. „Valorile europene" (însemnând, pe rând, principiile democrației burgheze interbelice, apoi chiar internaționalismul comunist și terminând cu principiile fondatoare ale Uniunii Europene) au fost și sunt încontinuu puternic atacate, fiind asociate cu un corpus străin de idei ce nu se potrivește absolut deloc viziunii „românești" asupra lumii.

Astfel, prezența României în Uniunea Europeană pare mai mult o întâmplare (fericită pentru unii, dezastruoasă pentru mulți), iar populismul contemporan din România își găsește un teren fertil criticând această prezență. În acest context voi prezenta un simplu exemplu de cât de ușor este manevrat discursul „valori europene" *versus* „valori tradiționale românești."

La sfârșitul lui octombrie 2021 au fost publicate rezultatele unui sondaj făcut de INSCOP la comanda *Strategic Thinking Group* în care ni se spune că „63,1% dintre respondenți preferă valorile tradiționale în locul drepturilor și libertăților moderne și 31,3% declară că preferă drepturile și libertățile moderne în locul valorilor tradiționale."[9] Atât presa, cât și analiștii au prezentat aceste cifre ca pe un dat absolut, trăgând concluzia evidentă că, la nivelul cetățenilor români, drepturile moderne nu sunt

[8] Mihai Bărbulescu, Dennis Deletant, Keith Hitchins, Serban Papacostea, Pompiliu Teodor, *Istoria României*, București, Corint, 2005, p. 347.

[9] https://www.digi24.ro/stiri/actualitate/sondaj-inscop-peste-60-dintre-romani-prefera-valorile-traditionale-in-locul-drepturilor-si-libertatilor-moderne-1700645

apreciate decât de mai puţin de o treime dintre respondenţi. Felul în care este structurat sondajul şi cum sunt construite întrebările nu arată însă decât o intenţie explicită de manipulare.

Felul în care este pusă problema (respondentul este pus să aleagă între două propoziţii: „prefer valorile tradiţionale în locul drepturilor şi libertăţilor moderne", respectiv „prefer drepturile şi libertăţile moderne în locul valorilor tradiţionale"[10]) transmite clar ideea că cele două categorii sunt absolut opuse, nu se pot amesteca, drepturile şi libertăţile moderne există doar „în locul", doar dacă înlocuiesc valorile tradiţionale şi viceversa. Strict logic, avem de-a face, în chestionar, cu o disjuncţie exclusivă, *tertium non datur*. Altfel spus, nu există „modernitate" decât înlocuind „tradiţionalul."

În faţa unei asemenea abordări, se ridică întrebarea cât de corect metodologic e să pui faţă în faţă un set general de valori (cele tradiţionale) cu un tip specific, distinct de valori moderne (drepturile şi libertăţile)? Altfel spus, doar drepturile şi libertăţile înlocuiesc valorile tradiţionale, nimic altceva? Mai mult, ce nu e clar, chiar şi cu această eroare metodologică, este în ce fel drepturile şi libertăţile omului chiar înlocuiesc valorile tradiţionale româneşti? În ce fel dreptul la educaţie, de exemplu, la liberă circulaţie, la liberă exprimare, la asistenţă socială sau la asistenţă medicală înlocuiesc, de exemplu, credinţa în Dumnezeu, patriotismul sau tratarea familiei ca reper fundamental în societate? De ce ar trebui să punem, de exemplu dreptul la liberă exprimare în locul credinţei în Dumnezeu? Chiar o viziune sensibilă în România, ce acceptă, din perspectiva drepturilor şi libertăţilor, căsătoriile homosexuale, înlocuieşte cumva tradiţia românească a căsătoriei heterosexuale?

Cu ajutorul altor alegeri pe care sunt puşi respondenţii să le facă, cum ar fi aceea între faptul că „valorile tradiţionale româneşti se pierd din cauza..." sau „valorile tradiţionale româneşti se pierd din cauza...", se transmite, împotriva evidenţei, că valorile tradiţionale se pierd oricum, altă variantă neexistând, şi deci trebuie făcut ceva pentru a stopa acest fenomen şi trebuie identificaţi nişte vinovaţi.

Dacă problema e pusă într-un fel atât de strâmb, de neprofesionist şi de manipulator, nu trebuie să ne mire răspunsurile. Dacă oamenii sunt puşi să aleagă forţat între două opţiuni, ignorându-se faptul că ele sunt, de fapt, complementare şi că, de cele mai multe ori, ele coexistă fără probleme, nu vom obţine decât perspective fundamental greşite asupra societăţii româneşti, dar, ce-i mai grav, e că vom accentua discursul maniheist specific populiştilor. Iar dacă un mesaj maniheist se promovează la nivelul profesioniştilor din ştiinţele sociale, de ce ar trebui să ne mire fracturile din ce în ce mai adânci din societatea românească?

Acesta este doar un exemplu, printre, din păcate, foarte multele dezinformări, fake-news-uri sau minciuni explicite ce populează spaţiul public, şi nu doar în România, şi care explică succesul populismului din ultima vreme, de-a lungul mapamondului, atât în ţări consolidate democratic, precum Maria Britanie sau Statele Unite, în ţări care au fost

[10] https://www.strategicthinking.ro/wp-content/uploads/2021/10/14.10.2021-Prezentare-grafica-Sondaj-STG-GMF-Cap.-4.pdf?fbclid=IwAR0L_84KVKtuPb-GW8_C3Lf_I9RKb2bKyyLA73BmKvZoJi1hy5ZY9bn22rI

odată modele de democratizare, precum Polonia sau Ungaria, dar mai ades în ţări cu democraţii fragile şi cu populaţii cu un nivel redus al culturii politice democratice. Chiar dacă mesajele populiste se pliază pe un nivel al nemulţumirilor unor largi categorii de cetăţeni, ele nu pot penetra discursul public şi nu pot convinge decât cu ajutorul unor manipulări ca cea exemplificată în acest studiu. Din acest motiv, baza cercetării asupra fenomenului populist contemporan se constituie din demantelarea manipulării. Altfel spus, populismul câştigă atâta vreme cât este în ofensivă. Are şanse să devină discursul dominant la nivelul societăţii doar dacă mesajele sale nu sunt contracarate constant şi apăsat. Dacă aceasta se întâmplă, populismul, un simplu discurs antagonic şi fără soluţii, nu are nicio şansă de a ajunge o alternativă politică viabilă.

Bibliografie

Mihai Bărbulescu, Dennis Deletant, Keith Hitchins, Şerban Papacostea, Pompiliu Teodor, *Istoria României*, Bucureşti, Corint, 2005.

Margaret Canovan, *Populism*, New York şi Londra, Harcourt Brace Jovanovich, 1981.

Maria Hsia Chang, Gregor A. James, *Political Populism in the Twenty-First Century. We the People*, Cambridge, Cambridge Scholars Publishing, 2021.

Gregor Fitzi, Jürgen Mackert, Bryan S. Turner (editors), *Populism and the Crisis of Democracy. Volume 1. Concepts and Theory*, Londra, Routledge, 2018.

Jakob Schwörer, *The Growth of Populism In The Political Mainstream: The Contagion Effect Of Populist Messages On Mainstream Parties' Communication*, Londra, Springer, 2021.

Guy Hermet, *Les populismes dans le monde. Une histoire sociologique XIX –XXe siècle*, Paris, Fayard, 2001.

Douglas Walton, *Methods of Argumentation*, Cambridge, Cambridge University Press, 2015, https://www.cambridge.org/core/books/abs/methods-of-argumentation/straw-man-fallacy/B51363412E88F7D CE21BC4AED19BDA9D.

https://www.digi24.ro/stiri/actualitate/sondaj-inscop-peste-60-dintre-romani-prefera-valorile-traditionale-in-locul-drepturilor-si-libertatilor-moderne-1700645

https://www.strategicthinking.ro/wp-content/uploads/2021/10/14.10.2021-Prezentare-grafica-Sondaj-STG-GMF-Cap.-4.pdf?fbclid=IwAR0L_84KVKtuPb-GW8_C3Lf_I9RKb2bKyyLA73BmKvZoJi1hy5ZY9bn22rI